

Angst en liefde (24) – Federica Gregoratto (FG)

Titel: *Polyamorie und wahre Liebe* (SRF - Sternstunde Philosophie 26102020)

Moderator: Yves Bossart (YB)

Het werk van Gregoratto sluit aan op de richting in het gehele **angst en liefde in leven en [fictie]** project. Het hierna volgende interview met haar is ook van belang voor stap 5 van de handleiding - filosofie van emoties.

Federica Gregoratto werkt aan de universiteit van St. Gallen. Ze schrijft artikelen in het Italiaans, Duits en Engels (te vinden op academia.edu). Ze werkt aan haar habilitatie met de titel *Love Troubles. A social philosophy of Eros*. Veel in haar benadering van liefde (en angst) komt overeen met die van mezelf. Daarom heb ik dit gesprek (soms letterlijk, soms in eigen woorden) vertaald. Met af en toe tijdsaanduidingen in minuten (') en seconden (").

Dit is de complete versie (05112020/HR) (verbeteringen: 23022021/HR)

Introductie Yves Bossart (YB) Is het tijd om de 'romantische Zweierkiste' te onderzoeken en ons af te vragen hoe het zou zijn om met meerdere partners samen te zijn? Kan ware liefde bevrijdend zijn? Wat zoekt u persoonlijk in een liefdesrelatie?

Federica Gregoratto (FG) Niks. Maar wat me in liefde gebeurt is dat ik het geloof, de overtuiging, wellicht de illusie heb dat deze persoon mij op een bijzondere manier, zeer diepgaand, kan zien en begrijpen. Niet alleen maar ziet wat ik nu ben, maar ook wat ik kan worden (aktuelles Selbst; zukünftiges Selbst). Ik ben overtuigd dat deze persoon me ertoe kan brengen dat toekomstige zelf te realiseren

YB De liefhebbende persoon begrijpt als eerste uw verlangens, wensen, wie u kunt worden? Kent die u daarin beter dan u zelf?

FG Soms, ja. Van belang bij liefde is dat omgekeerd dat geloof ook bij de ander aanwezig is. Ik heb tegelijk het geloof en de illusie dat ik de geliefde persoon als uniek wezen zie en begrijp; iets dat zij misschien zelf niet, maar ik wel voor elkaar krijg. Is ook een macht ertoe hebben.

YB Nu zegt u twee maal 'misschien een illusie'. Hoe weet je dat en is dat belangrijk?

- FG Dat is belangrijk wanneer we teleurstellingen willen vermijden. Het is een gevaarlijke overtuiging, want misschien stellen we vast dat het niet zo is, dat die ander niet de sleutel had tot mijn 'ware zelf'. Wanneer je dat moet vast stellen kan dat zeer pijnlijk zijn en andersom: ook als je zelf moet vast stellen dat je de ander eigenlijk toch niet volledig kunt begrijpen, dan lijdt je daar aan.
- YB De rest aan het onbegrepen in de ander is dan een hindernis voor ware liefde? Of heb je dat nodig om de ander altijd nog verder te kunnen ontdekken, die vreemd blijft in een bepaald opzicht?
- FG Ja, dat is noodzakelijk. In de liefde moet je het vreemde, het onbekende kunnen blijven ervaren. Als we denken, geloven, dat we de ander helemaal kennen dan is de liefde voorbij. De relatie kan dan nog wel interessant zijn en je een gevoel van vertrouwen, van wederzijdse ondersteuning geven, maar dat is geen erotische liefde meer in vergelijking met andere vormen van liefde. Erotische liefde heeft het vreemde, het onbekende nodig. Het andere (alteriteit) is niet te controleren.
- YB (5'23" brengt Fromms *Liefhebben een kunst, een kunde* in). Fromm zegt dat liefde het grondprobleem van onze existentie op kan lossen, namelijk de eenzaamheid. Wat u zegt gaat daar tegen in. Ik versmelt niet met de geliefde persoon, vorm er geen eenheid mee, voel me geborgen maar ervaar ook het anders zijn.
- FG Ik zou niet zoveel van de liefde verwachten als de liefde alle problemen zou kunnen oplossen. Dat is te 'emphatisch', te optimistisch en veronderstelt ook een begrip van liefde waarin liefde alleen een positieve kant heeft. Maar liefde is fundamenteel ambivalent, kan een fantastische ervaring zijn maar ook een zeer pijnlijke waarmee we onszelf verliezen in de symbiose. Er zijn steeds opnieuw momenten van symbiose, van eenheid, die echter niet permanent in stand kunnen blijven.
- YB Heeft u een definitie van liefde?
- FG Ja, zoals ik aan het begin al zei: liefde is precies de erkenning, het bewustzijn van de andere persoon als een uniek, speciaal wezen dat ook kwetsbaar is op een andere manier. In het zien en erkennen van die ander word ik mij ook bewust van die kwetsbaarheid en daarmee neem

ik de zorg op me voor die kwetsbaarheid. Ik ben een factor in de wederzijdse illusie.

YB Is dat bij vriendschap ook niet zo? Individu als uniek zien, zorg hebben voor de ander, me begrepen voelen?

FG (7'49") Dat is voor mij een zeer belangrijk punt. Er is geen houdbaar filosofisch argument waarmee de erotische, seksuele liefde onderscheiden kan worden van (de liefde in) vriendschap. Zoals ik in het begin zei: bij liefde heb ik de indruk door de ander op een manier gezien te worden die anderen niet zien. Dat is precies de macht die mijn vriend(in) over mij heeft.

YB De lichamelijke intimiteit, de erotische component, die is dus eigenlijk voor de liefde irrelevant. Liefde is in beide gevallen, vriendschap, erotische relatie, aanwezig. Als liefde zijn die twee niet verschillend.

FG Ja, seks is een fantastische manier om elkaar te kunnen zien. In de seksuele relatie stel ik me voor de ander open en openbaar ik ook wie ik ben. Niet alleen lichamen, maar meer algemeen. Seks is dus een manier om dit ware zelf te leren kennen en begrijpen, wat die ander is en nog kan worden. Maar seks is niet de enige weg. Er zijn andere soorten intimiteit, nabijheid, die dezelfde weg bieden om tot essentie te komen.

YB (op 10') Dus liefde maakt niet blind, maar laat ons juist zien, beter zien wie die ander is. Sartre zei eens dat liefde een narcistisch project is. De partner idealiseert mij en ik zie mezelf als een heel belangrijk iemand in zijn ogen.

FG Eerder het tegenovergestelde. Niet de perfectie wordt gezien en lief gehad. Juist de zwaktes, de tekortkomingen dynamiseren liefdesrelaties of vriendschappen.

YB Die neemt men zoals ze zijn. Of probeer je in een liefdesrelatie ook aan de ander te 'werken' en aan je zelf?

FG 'Werken' is het niet, ik zie dat meer als een spel. In de liefde proberen we juist 'niets te doen'. We proberen los te laten, we proberen niet om doelen te bereiken. We proberen eenvoudigweg 'te zijn'.

YB (11'28") En desondanks doet dat wat met ons, verandert dat ons.

FG Dat denk ik ook. We veranderen onszelf omdat we niet proberen onszelf te veranderen. We accepteren wie we zijn en dat verschaft een ruimte van vertrouwen waarin we beter kunnen onderzoeken wat we zien, willen. Ook als dat strijdig is met dominante, voorgegeven, sociale imperatieven (over hoe we zouden moet zijn). Omdat we ons zo goed voelen in de liefdesrelatie, vertrouwen ontwikkelen, ook in onszelf. Wat wil ik écht, wil ik wat anders bereiken?

YB Het vertrouwen, het begrepen worden, geeft moed om onszelf te zijn, moed om ons verder te ontwikkelen. (Gaat 12'30" naar Venetië waar FG studeerde en promoveerde, naar Frankfurt/M en kritische theorie, naar St. Gallen waar ze nu aan haar habilitatie over liefde werkt). Verandert 5, 6 jaar intensief met liefde bezig zijn uw opvatting over liefde?

FG Moeilijke vraag. Ik moet natuurlijk ja zeggen omdat ik een filosofische positie wil verdedigen, namelijk die waarin de filosofie ook invloed heeft op het leven. Maar echt veranderd heeft dat mijn opvattingen niet zo maar. Misschien moet ik er daarvoor nog tien jaar mee bezig zijn. Het filosoferen heeft me de categorieën, de begrippen, theorieën geleverd waarmee ik beter het leven dat ik leid, begrijp. Vooral de problematische kant van mijn ervaringen. Als je met begrippen kunt opereren begrijp je ook beter wat er gebeurd is, wat er is mis gegaan, wat nog anders had kunnen zijn. Maar uiteraard heeft filosofie niet alleen maar zo'n therapeutische functie. Filosofie is ook zelfreflectie en permanente twijfel. Filosofie brengt steeds nieuw twijfels tevoorschijn. Daarmee betwijfel je ook steeds weer opnieuw eigen relaties en stel je vragen, onderzoek je die relaties verder. Dus dat vergt ook veel van je zelf.

YB Desondanks lonend om te doen?

FG Ben daar niet zeker van (lacht). Maar waar ik blij van word en dankbaar over ben bij het thema filosofie is dat dat me ertoe heeft aangezet om met de mensen van wie ik houd, geliefden, vrienden, daar ook over te filosoferen, ook als ze geen filosofie hebben gestudeerd.

De conversatie, de discussie over liefde is deel van de relaties zelf geworden en dat is prachtig. De analyse, de begrippen, vernietigen de ervaringen en gevoelens niet, in tegendeel, ze versterken gevoelens, emoties, ze worden geïntensiveerd door erop te reflecteren.

- YB Misschien omdat je ze gedifferentieerder waarneemt en dus ook gedifferentieerder voelt dankzij specifieke, conceptuele onderscheidingen?
- FG Teveel differentiatie fragmenteert gevoelens, ervaringen. Die kunnen dan niet meer als gehelen gezien worden. Dat kan daar boven op extra veel van iemand vergen, kan wellicht de ervaring beroven van de energie.
- YB Weet u nog hoe u op het thema liefde bent gekomen. Met welke vraag begon het? Was dat een filosofische of een persoonlijke vraag?
- FG (16'30") Komisch genoeg was het een filosofische vraag, nl. de vraag 'wat is macht'? wat is sociale en politieke macht? Ik wilde over het machtsbegrip 'habiliteren'. Macht als goed en slechte zaak. Macht als het openen van mogelijkheden, macht als beheersing, onderdrukking, uitbuiting. Maar niet macht zoals zovelen het voor mij al gedaan hadden op sociaal filosofisch, algemeen niveau. Maar op micro niveau, alledaagse macht.
- YB Macht in de alledaagse liefdesrelatie.
- FG Ja , liefdesrelaties zijn zondermeer machtsrelaties.
- YB Ook in het ideale geval van een liefdesrelatie.
- FG Ja, daar ook omdat macht ook een positieve kracht kan zijn. De macht om iets te veranderen. De veroorzaakte verandering kan zowel positief als negatief zijn. Verandering kan nieuwe kansen open leggen, ontsluiten, nieuwe ideeën opleveren. Maar macht kan ook insluiten, onderdrukken.
- YB En liefde heeft een geweldige macht. Dat maken we zelf mee als vrienden nieuwe partners krijgen, verliefd worden. Dan veranderen ze (zichzelf) ook een beetje en ook de gevoelens die spelen hebben een grote macht. Maar voor u is liefde niet op de eerste plaats een gevoel, maar een relatie, een wederzijdse erkenning.
- FG (18'34") Juist, is geen gevoel omdat in liefdesrelaties een grote hoeveelheid gevoelens ontstaan. Schaamte is constructief voor een liefdesrelatie, angst (noemt ze 2 keer), vreugde, geluk.
- YB Toch moet het gevoel van toegenegenheid er zijn, de erkenning van de uniciteit van de ander. Dat zijn toch ook gevoelens. Die kunnen na tien

jaar samen met iemand, verbleken, verdwijnen. Ik kan de ander dan nog erkennen, om hem of haar zorgen hebben, maar dan mist er iets, nabijheid, aantrekking.

FG (19'25") Wat dan? Ja, wanneer je overtuigd bent dat die persoon nog een functie heeft, nog die rol kan spelen, macht heeft. Ook wanneer die persoon niet dezelfde seksuele aantrekkingskracht heeft, ook wanneer die er niet meer is kan de liefde nog blijven, blijft de voorstelling intact dat de ander de sleutel nog bezit tot mij zelf. Zoals u eerder terecht zei: in de liefde wordt men niet blind, in tegendeel, je ziet er beter door.

YB (20'43") Luhmann zegt: de liefde zoals wij die tegenwoordig kennen is een uitvinding. Een erfenis van de romantiek. Klopt dat? Hadden mensen in de middeleeuwen misschien andere gevoelens en kenden ze deze soort liefde niet?

FG Ook als het een uitvinding zou zijn, is het een te gekke uitvinding. Wat ik tot nog toe heb gezegd was zeer romantisch. De conceptie van liefde die ik verdedig is een romantische conceptie. In de moderniteit is de idee ontstaan dat in de liefde het individu centraal staat en dat de gevoelens van individuen ook op sociaal niveau erkend moeten worden. Die gevoelens hebben gewicht, er moet rekening mee worden gehouden, ook in de organisatie van de maatschappij.

YB (22') Zoals in Romeo en Julia te zien is; twee families van wie ze niet bij elkaar mogen komen, zijn niet in staat om hen tegen te houden. Zit er 'explosiviteit' ('Sprengkraft') in liefde? Twee individuen die gewoon niks anders kunnen, die uit noodzaak alle sociale grenzen overschrijden?

FG Precies. Interessant als we R en J lezen is dat we niet alleen die sociale transformatie ervaren. Misschien ervaren we dan voor het eerst hoe familierelaties, sociale relaties anders georganiseerd kunnen worden. Het romantische gevoel wordt de reden voor het huwelijk, voor het sluiten van een contract, niet wat de familierelaties voorschrijven. Dat is al uitdrukking van maatschappelijke verandering. Die wordt in R en J paradigmatisch uitgedrukt.

Wat we daar lezen is ook de ontwikkeling, de transformatie van de individuen: het begint met een meisje, een tiener, dat een beetje plezier wil maken. In drie dagen wordt ze een volwassen, sterke vrouw, die autonome beslissingen neemt. Autonom, machtig, sterk omdat ze

deze ervaring met Romeo heeft gehad. Dat is de transformerende kracht van liefde.

YB Romantiek heeft ook schaduwkanten. Hoge verwachtingen (Alain de Botton benadrukte dat eerder op 12022017 in hetzelfde programma: de belofte van perfecte liefde waarmee je je hele leven verder kunt. Geweldig liefdesleven, geweldige kinderen die simpel opgevoed worden, alles eenvoudig, nooit ruzie tot aan onze dood. Ook al weten mensen wel dat dit niet klopt, toch voelen ze zich bedroefd, schuldig, alleen. Want wie wil er nou geen langdurige liefdesrelatie? Maar de ons bekende liefdesgeschiedenissen gaan niet verder dan de eerste twee maanden. Alle popsongs en films gaan over de eerste verliefdheid).

Romantiek, ja, maar na de eerste twee maanden is pragmatisme nodig?

FG Niet eens met de voorstelling dat alles perfect lijkt als je verliefd bent.

Verliefd zijn is een catastrofe, dan ben je gek, het vraagt enorm veel om, zoals ik eerder zei, te snappen wat we zijn en wat we willen zijn, in welke richting we ook als paar verder willen gaan. Is niet harmonisch, niet perfect en moet natuurlijk ook niet voor de eeuwigheid zijn, kan ook voor kortere tijd. Dat is al een waardevolle ervaring op zich. De voorstelling die de Botton ervan geeft (eenvoudig, perfect) is zeer gevaarlijk.

YB Afhankelijkheid speelt ook een rol in liefdesrelaties. Is dat wel mogelijk in de huidige tijd met autonomie en zelfbepaling als hoge waarden. Of niet extra moeilijk nu? U zegt dat liefde geen ervaring van afhankelijkheid is maar van vrijheid.

FG Ja, de vrijheid komt echter uit de erkenning en waardering van afhankelijkheid. Dat lijkt een tegenspraak maar dat bedoel ik wel. Bij liefde heb ik het gevoel: deze persoon heeft deze superbelangrijke rol voor mij, voor mijn zelfverwerkelijking. Ik ben van deze persoon afhankelijk omdat, als die er niet zou zijn, ik me niet kan verwerkelijken.

YB Dat klinkt egocentrisch: de ander is middel tot het doel.

FG Nee. Omdat het een tweezijdigheid met zich meebrengt. Voor de ander is dit ook zo.

YB Het is iets dat ons gebeurt en niet iets dat met een vooropgesteld doel gezocht wordt.

- FG Ja, het zijn onbedoelde consequenties. Het heeft wel iets egocentrisch. Door deze ervaring voelen deze individuen ook zelf iets wat ze in andere relaties niet zo ervaren. Ze worden zichzelf.
- YB En dat is die bevrijding.
- FG Dat is het als alles goed klopt. Gebeurt dat niet dan is er sprake van afhankelijkheid en deze afhankelijkheid is de basis van macht. De vrijheid die we daar kunnen winnen, een van de mogelijke betekenissen daarvan, betekent niet 'we kunnen doen wat we willen'. Vrijheid betekent dat ik begrijp wat belangrijk voor me is, welke waarde ik heb, wat voor mij belangrijke projecten zijn die ik probeer te realiseren. En dat kan ik door mijn relaties met anderen, met degenen die ik lief heb. Dat is vrijheid. Zelfverwerkelijking die een zelfervaring en een zelfinzicht (bewustzijn) vooronderstelt. Mijn vriendinnen en vrienden zijn daarin wezenlijk. Dat is een proces, maar riskant, want er is geen garantie dat ze bereid zijn mij te begeleiden op deze reis. Ook riskant omdat zij misschien niet door mij begeleid willen worden op hun reis.
- YB Je kunt dan ook iemand worden die niet meer geliefd wordt door de andere persoon. Je hebt er moed voor nodig om dat toe te kunnen laten.
- FG (30') Nog even terugkomend op egocentrisme: dit proces lukt me niet als ik datzelfde niet kan doen voor de ander. Als ik niet een factor zijn kan in de zelfverwerkelijking van mijn beste vriendinnen en vrienden.
- YB Hoe bescherm jij je zelf heel concreet in liefde voor idealisering van de ander? Ook voor het vast komen zitten in te sterke rolbeelden, voor een soort regressie naar geborgenheid, kinderlijke verhoudingen. Zo'n veilige omgeving kan toch ook goed zijn?
- FG Als ik dat eens zou weten (bescherming)! Niet te vermijden dat die dingen gebeuren, maar die ervaringen moeten ook gecompenseerd worden door onafhankelijkheid. Maar de paradox is nu eenmaal dat men autonoom en onafhankelijk kan worden omdat de andere persoon mij ook heeft geholpen, me heeft gestimuleerd. Dat is een balans, een dans tussen afhankelijkheid en onafhankelijkheid. Lukt die dans dan is er vrijheid en bevrijding mogelijk.
- YB 'Dans', 'spel' heeft u al gezegd. In een langer durende relatie ontstaan wellicht ook behoeften om iemand anders te willen leren kennen, daar intiem mee te worden, lichamelijk, erotisch. De romantische relatie

tussen twee mensen sluit dat uit. Er is een concept van een open relatie waarin je nog seksuele relaties hebt met anderen, maar ook het concept van polyamorie, het hebben van meerdere liefdespartners.

(uit een andere documentaire waarin een stel dat polyamorie leeft, over hun ervaringen daarmee vertelt – met dochter ernaast. Ze waren elkaars eerste liefdesrelatie op hun 18^e: ‘Wir bekamen Lust auf fremde Haut’ na een paar jaar maar dat verdiepte zich al snel naar onderzoek van ‘wat voel ik?’ Moeder heeft 10 jaar een andere relatie en is sinds drie maanden tot over de oren verliefd, vader heeft nu drie vriendinnen. Hebben altijd tegen elkaar gezegd dat ze bij elkaar willen blijven.)

Je kunt de behoefte goed begrijpen, maar het klinkt ook zeer gecompliceerd. Je stelt je zelf dan vele vragen.

FG Bij hun niet, zij lijken zeer gelukkig te zijn.

YB Maar denk eens aan vragen als met wie vier ik mijn verjaardag, met wie ga ik naar het theater, concert, met wie woon ik. Vragen die je jezelf elke dag moet stellen. Is polyamorie voor u zelf principieel mogelijk of niet?

FG Ja, je kunt je niet met dit thema bezighouden zonder, tenminste theoretisch, de idee (van polyamorie) toe te willen passen. Kan het praktisch functioneren? Welke praktische en theoretische problemen zijn ermee verbonden. Het is mooi om van dit stel te horen wat er mogelijk is, dat het hen lukt, dat ze gelukkig zijn. Vanuit filosofisch perspectief is misschien nog interessanter wat daarin problematisch is.

YB Wat ziet u als het hoofdprobleem?

FG Heel veel. De tijd. We leven in een competitieve, geaccelereerde maatschappij waarin we voortdurend moeite moeten doen. We moeten onszelf zichtbaar maken, we moeten produktief zijn (artikelen, waren, prestaties). We werken de hele tijd, de markt houdt ons voortdurend bezig. Carrière is voor iedereen belangrijk, ook voor vrouwen. Voor polyamorie experimenten heb je veel tijd nodig die je niet ergens anders aan kunt besteden. Die produceert geen economische waarde. Dat is misschien de belangrijkste moeilijkheid. Om te plannen en te begrijpen: welke verjaardag, kerstmis, reizen, hoe dat te organiseren? Dat vergt ook vele gesprekken. Veel lijden, veel erbij zijn, zodat we samen het lijden verwerken.

YB U noemt jaloezie niet. Ik zou dat als eerste probleem noemen. Niet zozeer uit bezitsdrang maar vanuit het gevoel de enige te willen zijn.

- FG De voorstelling dat romantische of erotische liefde exclusief is, is misschien een van de normen die niet zo goed zijn gefundeerd als we denken. Waarom moet ik de enige zijn? Mensen die een polyamoureuus leven leiden zijn jaloers, voelen dat ook. Hun beslissing is dat jaloezie geen reden is om bepaalde gevoelens voor anderen te blokkeren, te onderdrukken. Jaloezie is een moeilijk gevoel, oorzaak van veel pijn, maar laten we eens precies kijken waar het nou precies om gaat.
- YB Doel om jaloezie een keer te laten verdwijnen, ooit. Of blijft die en wordt gezegd: die heb je nodig.
- FG In de poly gemeenschap hebben ze het woord 'compersion' (het 'jaliefgevoel'): gelukkig kunnen zijn omdat mijn partner gelukkig is met een ander. Het ideaal is om jaloezie in 'compersion' te veranderen.
- YB Dat je ook al kent van je relatie met kinderen, met vrienden.
- FG Ook niet altijd. Ik ben soms ook jaloers als mijn beste vriendin besluit om met anderen een reis te gaan maken en niet met mij. Maar dat is acceptabel in onze poly gemeenschap.
- YB Is dan de erotische, lichamelijke, component het eigenlijke probleem?
- FG Ja, maar waarom is het een probleem? Misschien zijn daarvoor andere redenen die niet met sexualiteit van de ander te doen hebben. Waarom precies ben ik nu jaloers? Wat steekt daarachter, narcistische krenking? Of misschien zijn er goede redenen waarom ik me onzeker voel. Heb ik angst om iets te verliezen, wat met mijn geschiedenis te maken heeft. Die met mijn trauma's te maken hebben en die wellicht ook niet zomaar narcistisch zijn. Ze staan in het centrum van mijn persoonlijkheid in mijn leven en ik moet ermee omgaan. Maar het feit dat de persoon die ik liefheb ook een ander lief heeft (kan me bedreigen). De oplossing dat die geliefde daardoor (voor mij) ophoudt met andere relaties, is misschien ook niet de oplossing voor mijn onzekerheid en voor mijn angsten.
- YB (41'18") Wanneer iemand die zekerheid en die 'tweeheid' zoekt, kun je die persoon dan iets verwijten omdat deze behoefte op een andere manier en filosofisch gezien slecht gefundeerd is? Waarom voor hem of haar de liefde niet meer mensen kan omvatten (ook al is dat bij vriendschappen, kinderen wel gewoon).

- FG Er zijn gevoelens, angsten, behoeften, wensen waarvoor geen verklaring is, die moet je gewoon accepteren. Wanneer een persoon die van mij houdt niet kan accepteren dat ik ook liefdesrelaties met anderen heb, dan moet ik beslissen. Maar het is vooral van belang er eerst over te praten. Niet zeggen, OK, ik ben jaloers, dus wat jij wilt gebeurt niet. Misschien komt aan het eind van het gesprek eruit: dit model past niet bij ons, om verschillende redenen, ongeacht welke redenen dat zijn. Dan is dat duidelijk.
- YB Liefde wordt vaak als groot raadsel gezien. Zoals de filosoof Robert Spaemann ooit zei: 'Wie op de vraag waarom hij deze mens liefheeft antwoord kan geven heeft nog niet werkelijk lief'. Ziet u dat ook zo? Of kun je dat wel benoemen?
- FG Daar ben ik het wel mee eens. Nogmaals: dit is een romantische voorstelling. Er zit iets in de liefde dat buiten het verstand valt. Die voorstelling verdedig ik ook. In 'I love you because you understand me' van Jim Reeves worden vele redenen genoemd, maar de slotregel luidt toch 'but most of all, I love you (be)cause you're you'. Filosofisch is dat adequaat, er blijft een zekere onbepaaldheid, onbestemdheid, iemand is meer dan de som van alle eigenschappen.
- YB Biologie en biochemie spelen ook een rol bij liefde. We ruiken elkaar, de immuunsystemen moeten complementair zijn. Helen Fischer onderzocht welke hormonen belangrijk zijn.
- FG Ja, biologie speelt een grote rol. Zijn interessante studies. Veel filosofen zullen zeggen (u citeerde eerder Luhmann) dat liefde een sociale constructie is, een code, codering. Niet alleen, denk ik. Er zijn ook affectieve, impulsieve componenten die nog niet sociaal worden gecontroleerd. Die zorgen ook voor 'explosiviteit'. Wanneer ik met behulp van die chemische reacties kan verklaren, ja ik heb die mens lief, omdat mijn hersenen met deze persoon op dezelfde manier reageren als bij die andere persoon.
- YB Liefde is dus een ervaring van vrijheid, van bevrijding, maar begint wellicht met onvrijheid, toeval, biologie?
- FG Ja, maar de ervaring van liefde is een proces. Niet: ik ben vrij, punt. Ik word vrij bijvoorbeeld doordat ik deze neuronale processen erken en waarneem en ik me ervan bewust ben daaraan overgeleverd te zijn, ik

doe mee. Dan is er een beslissingscomponent. Ik beslis: OK ik voel dit, ik kan er niks tegen doen wat zich in mijn hersens afspeelt, maar prima. Waarbij de beslissing om er niet in mee te gaan niet zo simpel is. Deze ervaringen waartegen we ons niet kunnen verweren, zijn misschien ook juist die die ons ertoe brengen bepaalde conventies te onderzoeken, bijvoorbeeld die van de monogamie. Je kunt ervan overtuigd zijn dat monogamie het juiste model is, maar soms stel ik lichamelijk ook vast dat ik niet monogaam ben en dat kan de reden zijn om dat model te gaan onderzoeken.

YB In deze tijd van multi optionaliteit, zegt de Zwitserse socioloog Peter Gross, zie je dat ook op het terrein van de liefde (dating apps). Eva Illouz zegt: je voelt je in een supermarkt, je kunt met zoveel mensen seks hebben als je wilt, ongeacht geslacht. De mens als een waar op de liefdesmarkt?

FG Nee, we hebben niet zoveel mogelijkheden. We worden door sociale normen beïnvloed, door seksistische en racistische normen. Dus we vinden alleen bepaalde lichamen met bepaalde kenmerken attractief. Studies hebben aangetoond dat racistisch gekleurde profielen een rol in dating apps spelen. Aan de hand van bepaalde eigenschappen kunnen we iemand direct naar rechts of links swipen. Dan overleggen we niet met onszelf over wat we zouden kunnen kopen. Daarin opereren onbewuste sociale conditioneringen. Gebeurt online en offline.

(50'23") We leven in een kapitalistische maatschappij, alles in die maatschappij kan tot waar worden. Er zijn vele praktijken waarin wij ons nu bewegen. Praktijken van liefde zoeken, liefde vinden, first dates, waarin we vele waren consumeren. We kunnen geld investeren om toegang te krijgen tot betere profielen. Al die praktijken zijn er, maar iemand kan onmogelijk op het eind van de rit ook echt kiezen. Als we naar iets bepaalds zoeken, dan vinden we dat niet in zulke praktijken. Wat ons gelukkig en vrij kan maken is gewoon iets dat ons gebeurt of niet.

YB U noemde seksistische en racistische , homofobe, klassengerelateerde onderscheidingen en normen in onze maatschappij. Die spelen een rol. Ook op dating apps. Maar volgens u heeft liefde de kracht om door deze beelden en rolverdelingen heen te breken.

- FG Niet altijd. Maar er zijn mogelijkheden. Neem grenspolitiek, migratie, daardoor worden mensen van elkaar gescheiden. We begrijpen hoe liefdesrelaties ook een waarde zijn in onze levens en die waarde moeten hebben. De geschiedenissen van vluchtelingen, migranten die door politieke beslissingen niet samen kunnen zijn, vertellen ons dan dat we kritisch over die beslissingen en praktijken kunnen nadenken. Daarenboven worden in liefdesrelaties politieke deugden sowieso gecultiveerd. De vaardigheid en de moed om met het vreemde, met het onbekende om te gaan. Zonder angst om het schone in het vreemde te zien, waar te nemen en erover te leren. Niet alleen wat vreemd, onbekend is weg te schuiven. Maar dankzij deze ontmoeting ook (open te staan voor) het vreemde in onszelf. Dat is de relatie met het immigratiethema.
- YB Door liefde leer je beter om te gaan met het vreemde in anderen en in jezelf, liefde heeft een veranderende transformerende kracht voor het individu, maar ook voor de maatschappij. Liefde heeft ook politiek een explosieve kracht.
- FG Het is een andere kwestie dat wanneer men gelukkig verliefd is, ook de neiging groter wordt om de schoonheid in de wereld, niet alleen in de andere persoon, in de natuur te zien. Natuurlijk zijn dit allemaal ook kitscherige, romantische voorstellingen. Maar die idee is op het niveau van het denken nog altijd het redden waard. De vaardigheid om de schoonheid te kunnen zien in de kleine dingen, in het alledaagse kan moed geven om iets te doen waarmee de wereld mooier wordt, de schoonheid ervan te redden.
- YB Voorafgaand aan deze uitzending is via facebook gevraagd wat mensen zoal aan dit thema interesseert. Daar zat een spannende vraag tussen: namelijk hebben we een vak liefde op school nodig?
- FG Nee (lacht), eerder seksualiteit. Dat is er natuurlijk al, maar het is nodig om beter te leren luisteren naar onze lichamen en die te kennen. Te leren wat een respectvolle omgang is met het lichaam van anderen. Daar moeten we in scholen meer aan doen. Maar als vak zou het wellicht de ervaring van liefde zelf vernietigen (al doe ik er inderdaad al zes jaar onderzoek naar). Al heb ik op school heel mooie boeken gelezen. Ik vermoed dat er iets spontaans aan liefde is dat we moeten proberen te bewaren. Maar we kunnen het wel veel beter met elkaar hebben over

die andere zaken verschillende sekse-specifieke perspectieven inzake seksualiteit, wat het betekent om vrouwen te respecteren, waarom mannen zich ook kwetsbaar kunnen tonen en waar dat goed voor is.

Liefde is (maakt een weids gebaar en straalt daarbij) zo iets anders en meer nog dan dat.

YB Ik citeerde al Erich Fromm, *Liefhebben, kunst en kunde*. Is liefde een kunst?

FG Liefde is zeker geen theorie die ik bedrijf. Liefde is een kunst die ook door theorie wordt gevoed, maar is meer dan dat. En ik betwijfel ook dat je op school kunstenaar kunt worden. Vandaar dat het een beetje hetzelfde is bij liefde. Je hebt ervaring nodig en uit de ervaring moet je leren.

YB en FG (57'21") bedanken elkaar voor het gesprek

(soms letterlijke en soms bewerkte vertaling: Harrie Regtering, 5 november 2020)

(verbeteringen 23022021)